

FSU u BiH
ФСУ у БиХ

ZSU u BiH
SIF in BiH

Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini
Фондација за социјално укључивање у Босни и Херцеговини
Zaklada za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini
Social Inclusion Foundation in Bosnia and Herzegovina

Za društvo jednakih mogućnosti!

Nivo razvijenosti socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini – glavni akteri i zakonski okvir

- Analiza -

novembar, 2015.

SADRŽAJ

FSU u BiH • ФСУ у БиХ • ZSU u BiH • SIF in BiH

IBHI • ИБХИ • IBHI • IBHI

1. Uvod	3
2. Javni sektor	4
3. Privatni sektor	6
4. Nevladine organizacije	9
5. Javno-privatno-civilno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH	11
6. Zadruga	13
7. Radničke kooperative	16
8. Zaključci i preporuke za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini	17

1. Uvod

Koncept smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti u BiH velikim dijelom je zasnovan na pasivnoj podršci siromašnim i socijalno ugroženim porodicama i pojedincima¹. Pitanja socijalnog uključivanja i smanjenja siromaštva postaju sve obaveznija komponenta politike integracije u EU. Kao jedan od odgovora na ovo stanje izrađena je Strategija socijalnog uključivanja koja predstavlja razradu strateškog cilja Socijalno uključivanje iz Strategije razvoja BiH.² Strategija je usvojena u Federaciji BiH, Brčko Distriktu. Jedna od mjera Strategije socijalnog uključivanja je razvijanje sistema podrške socijalnom preduzetništvu. U samoj Strategiji se navodi da je za uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada potrebno osigurati podršku socijalnom preduzetništvu, kao jednom od oblika zapošljavanja ovih kategorija, te da sistem podrške treba razviti prvenstveno na lokalnom nivou vlasti kao i na ostalim nivoima gdje se osniva i odvija socijalno preduzetništvo. Sistem podrške treba da obuhvati mjere kojima se pojednostavljaju administrativne usluge, finansijska podrška i olakšice.³ Međutim, stvarni efekti i rad na ovom pitanju još nisu evidentni.

Također, Bosna i Hercegovina je usvojila Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća (MSP)⁴, međutim ni ona se ne implementira punim intenzitetom, niti je uspostavljen evropski usklađen sistem praćenja ključnih indikatora razvoja MSP-a, te njihovog doprinosa zapošljavanju i stvaranju dodane vrijednosti. To stvara velike prepreke za razvijanje efikasnijih politika podrške razvoju zapošljavanja kroz razvoj MSP-a. Nadalje, još je nepovoljnija situacija u pogledu razvoja socijalnog poduzetništva.

U Bosni i Hercegovini je izražena niska zastupljenost tri osnovne vrste poduzetničke aktivnosti:

1. Malo prisustvo rane poduzetničke aktivnosti sa srednjim/visokim očekivanjima rasta radnih mjesta
2. Niska zastupljenost rane poduzetničke aktivnosti bez očekivanja rasta radnih mjesta i sa niskim očekivanjima rasta radnih mjesta
3. Malo prisustvo poduzetničkih aktivnosti zaposlenika⁵

Među glavnim uzrocima ovakvog stanja su prije svega nedovoljno poznavanje koncepta i mogućnosti koji se otvaraju putem socijalnog poduzetništva, nepostojanje adekvatnog institucionalnog i zakonskog okvira koji bi regulisao i poticao aktivnosti socijalnog poduzetništva, sporadični programi i inicijative za zapošljavanje putem socijalnog poduzetništva, nedostatak početnog kapitala, nedostatak potrebnih znanja i vještina i drugo. Uzimajući u obzir broj siromašnih i socijalno isključenih u Bosni i Hercegovini, kao i sveukupne posljedice globalne ekonomske krize, jasno je da se trenutna situacija u pogledu socijalnog poduzetništva mora promijeniti jer prema iskustvima Evropske unije, samo ono može u tržište rada efikasno integrisati dugoročno nezaposlene i druge ranjive kategorije radno sposobne populacije. Kako bi se poduzetničke aktivnosti u Bosni i Hercegovini unaprijedile i poboljšale neophodno je generalno unaprijediti institucionalnu podršku i karakteristike poduzetničkog okruženja, koje će pružiti bolje uslove za razvoj poduzetništva.

¹ Vidi više: R. Ninković-Papić, T. Slijepčević, D. Halepović; „Izveštaj o procjeni socijalnog poduzetništva u BiH“, FSU u BiH, Sarajevo, august 2012.

² http://www.dep.gov.ba/razvojni_dokumenti/socijalne_ukljucenosti/Archive.aspx?template_id=71&pageIndex=1

³ Ibid

⁴ www.mvteo.gov.ba/Print.aspx?id=640

⁵ Za više informacija vidi http://www.cerpodtuzla.org/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=16

Poduzetnička politika, fondovi i agencije, te povoljniji poduzetnički uslovi kako na državnom tako i nižim administrativnim nivoima treba da budu uspostavljeni i međusobno koordinirani za ostvarivanje progressa poduzetništva u Bosni i Hercegovini. Od ključne važnosti je da se svi relevantni sektori i akteri aktivno uključe u ove procese, a oni obuhvataju javni sektor, privatni sektor, organizacije civilnog društva i same poduzetnike i korisnike ovih aktivnosti i da među njima postoji saradnja, partnerstvo i koordinacija o čemu će više riječi biti u narednom poglavlju.

2. Javni sektor

Socijalno poduzetništvo se kreće između javnog, privatnog i civilnog sektora. U pregledu oblika koji se javljaju ili su prepoznatljivi kao socijalno poduzetništvo, država i svi njeni javni subjekti se mogu javiti kao nosioci socijalnog sektora. Država⁶ uvijek ima razlog za razvoj socijalnog poduzetništva jer razvoj društvenih odnosa ide brže od razvoja državne strukture koja je, bez obzira na uređenje, više od drugih otporna na promjene u društvu. Iz tog razloga, država uvijek ima interes da se problemi rješavaju tako da se, osim vlastitim aktivnostima, raznim mjerama doprinosi poticanju socijalnog poduzetništva. Najčešće se to čini putem zakonodavstva, omogućavajući pravnim normama u različitim područjima poduzimanje i propagiranje takve djelatnosti. Međutim, treba imati u vidu da je nakon raspada Jugoslavije, koja je tek 90-te godine počela sa privatizacijom i frontalnim uvođenjem privatne inicijative u poduzetništvu, uslijedio ratni period, nakon čijeg je okončanja i nastupanja mira počeo period tzv. prvobitne akumulacije kapitala poduzetničke ekonomije. Stoga u Bosni i Hercegovini realno nije bilo moguće ranije očekivati svjesnost o socijalnom poduzetništvu. Međutim, kada se devastiranoj društvenoj strukturi doda ogromno siromaštvo, nezaposlenost i drugi egzistencijalni problemi, izuzetno je važno da država, koja ne može podmiriti potrebe svih svojih građana, osvjetli i potencira socijalno poduzetništvo i uključi sve aktere iz javno-državnog sektora.

Primjeri socijalnog poduzetništva u javno-državnom sektoru su najvidljiviji kada je u pitanju zakonski okvir, pa tako možemo navesti entitetske zakone o osobama sa invaliditetom.⁷ Osim što su definirali kategorije, utvrdili njihova prava, zakoni su obavezali određene subjekte na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, prema broju zaposlenih, a ukoliko nemaju potreban cenzus za tzv. obavezno upošljavanje, moraju izdvajati određen iznos na bruto plate uposlenih. Također, pravna lica koja nemaju obavezu zapošljavanja po ovom zakonu (npr. organizacije iz nevladinog sektora) izdvajaju određeni iznos koji je procentualno manji od gore navedenih subjekata za obavezno zapošljavanje. Zakonima se uspostavlja Fond kao poseban pravni subjekt koji će prikupljena sredstva alocirati na osnovu javnih, transparentnih natječaja za upošljavanje, profesionalno osposobljavanje i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom.

Posebno se definira status preduzeća za zapošljavanje (u FBiH privredno društvo za zapošljavanje lica sa invaliditetom treba imati najmanje 40% uposlenih sa takvim statusom, u RS mora imati najmanje 51%), njihove povlastice i boniteti koje uživaju, a koje im je država dodijelila zakonom. Ova preduzeća

⁶ Država kao pojam ovdje obuhvata sve oblike državnih tijela svih nivoa, BiH, entiteta, Distrikta Brčko, kantona, gradova, općina zasnovano na ustavnoj organizaciji vlasti i vlasničkom statusu imovine u njihovoj svojini.

⁷ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida (Sl. glasnik RS br.59/09- prečišćeni tekst) i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida (Sl.Glasnik RS br82/15) i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom (Sl. novine FBiH br 2/10)

mogu biti osnivana od strane svih vrsta pravnih subjekata uključujući i državne institucije (FBiH, RS, kantoni, općine, ustanove, preduzeća itd). Zaštitne radionice se osnivaju u svrhu zapošljavanja, i njih mogu osnovati jedinice lokalne samouprave, privredna društva, udruženja lica sa invaliditetom, udruženja poslodavaca, sindikati, humanitarne organizacije i druga pravna lica. Radni centar je javna ustanova koja obezbjeđuje rad licima koja se ne mogu zaposliti po nekoj od mogućnosti utvrđenih ovim zakonom, ili radi radno-terapijskih aktivnosti u okviru rehabilitacije lica sa invaliditetom. Radni centar mora imati najmanje 80% uposlenih lica sa invaliditetom u odnosu na ukupan broj zaposlenih, a mogu ga osnovati svi subjekti koji mogu osnovati privredna društva za zapošljavanje lica sa invaliditetom. Zapošljavanjem lica sa invaliditetom se smatra i samozapošljavanje, te zapošljavanje i rad u obiteljskom preduzeću ili samostalnoj djelatnosti. U poslovanju, ovi subjekti su oslobođeni plaćanja carina i poreza prema carinskim i poreskim propisima, a troškove za komunalne usluge, telefonske i troškove električne energije plaćaju po uslovima koji važe za domaćinstva. Dio sredstava za doprinose koji se moraju platiti za plate, mogu ostvariti povratom iz Fonda, a zakon je obavezao druge subjekte da 20% svojih potreba za robama i uslugama koje proizvode ova društva za zapošljavanje lica sa invaliditetom, moraju podmiriti od njih, te se na taj način pokušava stimulirati njihova održivost. U FBiH postoji čak i više pogodnosti kojima je država pozvala sve subjekte, da koristeći benefite iz ovog zakona, smanje isključenost ove kategorije stanovništva i učini ih korisnim članovima društva, pri tome nagrađujući one koji tome doprinose.

Slični zakoni su postojali vezano za izbjeglice, raseljena lica, održivi povratak (također putem formiranja Fonda), ali pitanje je koliko su oni omogućili uspješnost, transparentan rad i nadzor. Oba entiteta su donijela niz zakona iz oblasti zaštite okoliša (zaštite zraka, voda, okoliša, prirode, upravljanja otpadom), te subjekte obavezala ne samo da poštuju određene standarde, nego ostvarenjem prava na zdrav okoliš, pozvala organizacije na aktivnosti za očuvanje prirodnog okoliša, sprječavanje i smanjenje zagađenosti, i time otvorila prostor brojnim mogućnostima iz oblasti socijalnog poduzetništva.

Kao primjer državne aktivnosti, može poslužiti i Zakon o fondu i finansiranju zaštite životne sredine (Sl. glasnik RS br. 3/11) koji sredstva ostvaruje iz naknada koje plaćaju zagađivači životne sredine, naknade za opterećenje životne sredine otpadom, te naknade za zaštitu voda, sredstava programa pomoći, donacija itd. Određeni su subjekti koji su obavezni plaćati ove naknade i način na koji se određuje naknada koja se uplaćuje kao javni prihod budžeta i raspoređuje na račun Fonda. Sredstva Fonda imaju višestruku namjenu, od zaštite zraka, vode, zemljišta, šume, ublažavanja klimatskih promjena i zaštite ozonskog omotača, saniranja deponija otpada, smanjenja otpada, ponovne upotrebe i reciklaže otpada, podsticanja održivog korištenja zaštićenih prirodnih dobara, razvoja ruralnih područja, projekata energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije u javnom sektoru, podsticanja čistijeg transporta, obrazovnih, istraživačkih, inovatorskih i razvojnih studija iz oblasti zaštite životne sredine, finansiranja jačanja ekološkog obrazovanja i javne svijesti o očuvanju životne sredine itd. Sredstva Fonda se raspodjeljuju putem javnog konkursa, pravnim i fizičkim licima, finansiranjem programa, projekata, davanjem poticajnih sredstava, donacija, bespovratnih sredstava i pomoći. U FBiH, sličan Zakon o Fondu za zaštitu okoliša datira iz 2003. godine (Sl. novine FBiH br. 3 /03).

Na kraju treba napomenuti da postoje i zakoni o javnim preduzećima, kojima se uređuju propisi iz oblasti preduzeća čiji su osnivači državne institucije, ili je struktura vlasničkog kapitala većinski finansirana sredstvima iz budžeta. Zakon o javnim preduzećima FBiH (Sl. novine FBiH 8/05,22/09) i

Zakon o javnim preduzećima RS (Sl. glasnik 75/04) su temeljni zakoni po kojima postupaju privredni i javni subjekti. Iako se finansiraju iz budžeta i taksu, sudski organi su nezavisni i postupaju po zakonima koji reguliraju rad sudova.

Jedan od oblika državnog poticanja socijalnog poduzetništva su i entitetski zakoni o igrama na sreću. Zakon o igrama na sreću (Sl. glasnik RS br.7/10-prečišćeni tekst) je članom 23. propisao da će dobit u visini od 50% biti izdvojena za korisnike koji se bave „socijalnom zaštitom i humanitarnom djelatnošću, problemima i zadovoljavanjem potreba lica sa invaliditetom, organizacijama koje se bave kulturom, organizacijama koje se bave vaninstitucionalnim obrazovanjem i vaspitanjem djece i omladine“. U Zakonu o igrama na sreću („Sl. novine FBiH“, broj 1/02, 40/10) kod igara gdje su nagrade u robama i uslugama, obavezno je „da se unaprijed uplati 6% od ukupne vrijednosti nagradnoga fonda, i to: ravnomjerno 1,5 % Crvenom križu, „Caritasu“, „MDD Merhametu“ i „Dobrotvoru“. Također, od prihoda koji pripada Federaciji, 50% sredstava Vlada Federacije raspodijelit će za finansiranje programa koji se odnose na: prikupljanje sredstava za oboljelu djecu i mlade od teških bolesti čije se liječenje finansira iz Fonda solidarnosti; zaštitu prava djece koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja; zadovoljavanje potreba osoba s invaliditetom u smislu poboljšanja životnih uvjeta i njihovih organizacija; sudjelovanje u borbi protiv droga i ovisnosti; smještaj i utočište žrtvama torture i nasilja; amaterski sport radi povećanja sredstava fonda za nagrađivanje pojedinaca za istaknute sportske rezultate u amaterskom sportu; promoviranje kulture, tehničke kulture i udruga koje se bave inovacijama za nagradni fond za nagrađivanje inovatora za inovacije od međunarodnog značaja; aktivnosti u razvitku civilnoga društva, te rad javnih kuhinja. Sredstva se dodjeljuju po osnovi programa rada i projekata. Nositelji programa i projekata, odnosno organizacije, udruge i dr. podnose zahtjeve za dobivanje sredstava mjerodavnom federalnom ministarstvu, najkasnije do kraja tekuće za sljedeću godinu. Raspodjela sredstava vrši se na temelju Pravilnika o kriterijima za raspodjelu sredstava.

Iz navedenog se može zaključiti da postoji jako veliki interes države da se aktivno, pravnim normiranjem, ali i poticajnim sredstvima stvara okruženje koje bi potaknulo socijalno poduzetništvo.

3. Privatni sektor

Privatni sektor predstavlja važan faktor u razvoju socijalnog poduzetništva prije svega u pogledu obezbjeđivanja kapitala za pokretanje i održavanje aktivnosti socijalnog poduzetništva, a zatim i što u ovom sektoru postoje oblici osnivanja, organizovanja i djelovanja koji su upravo pogodni za razvoj socijalnog poduzetništva. Privatni sektor je svoj zamah počeo dobivati usvajanjem zakona o privrednim društvima koji postoje kako u RS tako i FBiH. Treba naglasiti da se ovdje radi o profitabilnim subjektima, znači subjektima osnovanim radi sticanja dobiti, te se u tom smislu mogu zvati privredni subjekti.

Najinteresantniji oblik za socijalno poduzetništvo je društvo sa ograničenom odgovornošću (d.o.o) jer predstavlja mogući oblik za mala i srednja preduzeća. Upravljanje ovakvim preduzećem je operativnije od nekih drugih oblika npr. dioničarskog društva (d.d), te zato omogućava bržu i lakšu prilagodbu tržišnim uvjetima i čini ga funkcionalnijim za turbulentna tržišta. Međutim, i za stabilnija

tržišta, ovi subjekti predstavljaju izbor, što potvrđuje Strategija EU za mala i srednja preduzeća⁸ baš zbog njihove pokretljivosti i lakšeg transfera kapitala.

U okviru grupe malih i srednjih preduzeća, posebno mjesto zauzimaju tzv. vezana društva ili klasteri. Engleska riječ cluster označava skup, grozd a u ekonomiji se koristi za označavanje subjekata koji su povezani vertikalno u svojoj djelatnosti. To bi značilo da se određena djelatnost od početka (npr. proizvodnja hrane) odvija u svim fazama u okviru klastera (prerada, proizvodnja proizvoda vezani za proizvodnju hrane, otvaranje pogona za proizvode koji su vezani uz prehrambene proizvode do otvaranja restorana, isporuke potrošačima, istraživanja za nove proizvode itd). Klasteri su veoma pogodni za razvoj malih i srednjih preduzeća koja su ujedno najpogodniji oblik razvoja socijalnog poduzetništva. Također, omogućavaju povezivanje javnog i privatnog sektora, što je bitno za socijalno poduzetništvo.⁹

U FBiH i RS postoje zakoni o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća. U FBiH je to Zakon o poticaju razvoja male privrede (Sl. novine FBiH br.19/06, 25/09), u RS Zakon o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća (Sl. glasnik RS br.23/09-prečišćeni tekst). Oba zakona su mala i srednja preduzeća definirali kao preduzeća koja zapošljavaju do 250 radnika, i to mikro preduzeća do 10 radnika, mala preduzeća od 10 do 49 radnika i srednja preduzeća od 50 do 250 radnika sa prometom definiranim u zakonima (postoje razlike u visini prometa za pojedine kategorije). Dok federalni zakon poticajne mjere svodi na definiranje „ugodnog poslovnog okruženja“ uz najvažnije primjere mjera, zakon RS navodi niz mjera kojima će se to postići kao npr. davanjem povoljnih kredita, povlastica i olakšica prilikom registriranja, uvođenje poreskih i carinskih olakšica, stvaranje uslova za veće uključivanje stanovništva u poduzetništvo, promocija poduzetništva itd. Međutim, praksa ne pokazuje da se zakoni primjenjuju na način da bi efekat bio potpun. Federacija ima i program Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta (ministarstvo koje svojim nadležnostima zaslužuje da bude jedno od važnijih zbog značaja razvoja ekonomije, stvaranja veće zaposlenosti i smanjenja isključenosti) pod nazivom „Izgradnja poduzetničkih zona u FBiH“. Zone mogu biti industrijske, zanatske, poduzetničko-zanatske, uslužne, poljoprivredne, turističke, centar za razvoj i transfer tehnologija itd. Cilj ovog programa je razvoj i koncentracija poduzetništva, što očigledno još uvijek nije ostvareno.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu (Sl. glasnik RS 59/09) normirao je da predmet javno-privatnog partnerstva može biti izgradnja, korištenje, održavanje i upravljanje ili rekonstrukcija imovine radi zadovoljavanja javnih potreba u oblastima vazdušnog, drumskog, riječnog i željezničkog saobraćaja, obrazovne, kulturne i sportske infrastrukture, zdravstvene infrastrukture, komunalne, informaciono-komunikacione, inovaciono-poduzetničke, upravljanja ekološkim i čvrstim otpadom itd. Zakon je ustanovio dva oblika partnerstva: ugovorni – zasniva se isključivo na ugovornim vezama (ugovorom uređeni interesi) i institucionalni oblik – formiranje privrednog subjekta. Pri tome, ugovorni odnosi nisu dugoročni ugovori o uslugama gdje javni sektor pribavlja samo usluge, bez kapitalnih investicija privatnog partnera, niti se takvim smatraju ugovori o projektovanju, građenju i izvođenju radova.

Poslovno povezivanje između privrednih subjekata moguće je u svim oblicima privrednih društava od kojih je najčešći dioničarsko (akcionarsko) društvo (rjeđe komanditno društvo i društvo sa neograničenom odgovornošću). Povezivanja ima i sa oblicima samostalne privredne djelatnosti koji

⁸ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm

⁹ http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm

su definirani Zakonom o obrtu i srodnim djelatnostima u FBiH (Sl. novine FBiH br. 35/09,42/11). Prema zakonskoj definiciji, obrt je „samostalno i trajno obavljanje dopuštenih i registriranih gospodarskih djelatnosti u osnovnom, dopunskom ili dodatnom zanimanju, od fizičkih osoba sa svrhom postizanja dobiti koja se ostvaruje proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu“. Srodne djelatnosti su i druge registrirane djelatnosti koje fizičke osobe obavljaju po pravilima obrta, a koje se ne smatraju obrtom. Dopuštena je svaka djelatnost koja nije zabranjena zakonom i koja nije regulirana posebnim zakonima. Postoje vezani i posebni obrti koji se razlikuju u uvjetima za njihovo obavljanje (gdje se traži posebna stručna sprema za vezane obrte a za posebne se još traži i saglasnost za obavljanje). Dvije ili više osoba mogu zajednički obavljati obrt. Srodne djelatnosti se mogu obavljati u ili izvan stambenih prostorija, u šta spadaju sezonske i poljoprivredne djelatnosti. Administrativno vođenje sticanja prihoda po ovom osnovu mora biti u skladu sa ovim zakonom. Zakon posebno regulira rad udruženja obrtnika i rad Obrtničke komore FBiH. Podzakonski akti su posebno utvrdili koji poslovi se mogu raditi kao domaća radinost, koji izvan poslovnih i stambenih prostorija, koji se poslovi mogu obavljati u stanovima, koji se poslovi mogu obavljati sezonski, te koji su minimalni tehnički i drugi uvjeti za obavljanje obrtničkih i srodnih djelatnosti.

Zakon o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 117/11) je puno kraći i ne obrađuje detaljno oblast samostalnog privređivanja kao federalni zakon, mada primjenjuje iste forme obavljanja samostalne djelatnosti.

Kao oblici u privatnom sektoru, u oblasti zdravstva, primjenjuju se posebni zakoni o zdravstvenoj zaštiti gdje su utvrđeni institucionalni oblici zdravstvene zaštite po vrstama (primarna, sekundarna i tercijarna zdravstvena zaštita).¹⁰ Privatna ljekarska praksa je moguća, prelazni period za usklađivanje sa zakonom u FBiH istekao je 2012. godine, a nakon toga ljekari mogu obavljati djelatnost kao privatnici u nekoj od privatnih zdravstvenih ustanova ili se opredijeliti za privatnu praksu, ili raditi u javnim zdravstvenim ustanovama. U Federaciji je 2012. stupio na snagu Zakon o stomatološkoj djelatnosti (Sl. novine FBiH br.37/12) koji je predvidio mogućnost da stomatolozi obavljaju djelatnosti i bez naplate humanitarnim putem, u saradnji sa vjerskim ili nevladinim organizacijama uz prethodnu prijavu nadležnoj stomatološkoj komori. Ovo je jako dobra sugestija svima koji se bave zbrinjavanjem određenih grupa i kategorija iz socijalne zaštite u centre ili dnevne specijalističke centre, da organiziraju na ovaj način brigu o oralnom zdravlju, bilo djece ili odraslih.

Novi Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl. glasnik RS br.37/12) je dozvolio (naravno uz ispunjavanje svih propisanih uvjeta) samostalno obavljanje poslova socijalne zaštite kao profesionalne djelatnosti, ali samo za savjetovišta i specijalističke socijalne usluge. Resorno ministarstvo vodi evidenciju ovih lica i njihovih rješenja za samostalni rad. Mikrokreditne organizacije su nezaobilazan subjekt u socijalnom poduzetništvu. Mikrokreditni sektor u BiH je u poslijeratnom periodu odigrao značajnu ulogu u smanjivanju siromaštva i podršci razvoju malog i srednjeg poduzetništva među socijalno ugroženom populacijom koja nema mogućnost pribavljanja finansijskih sredstava kod tradicionalnih banaka. Mikrokreditiranje je omogućilo velikom broju ljudi da pokrenu porodične poslove u oblasti poljoprivrede, stočarstva, proizvodnje organske hrane, zanata i drugoga¹¹.

Djelovanje mikrokreditnih organizacija je u potpunosti zakonski regulisano. U Republici Srpskoj postoji Zakon o mikrokreditnim organizacijama (Sl. glasnik br. 64/06) Zakon o štedno-kreditnim

¹⁰ Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. glasnik RS br. 106/09) i Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. novine FBiH br. 46/10).

¹¹ <http://www.amfi.ba/>

organizacijama (Sl. glasnik RS 93/06). U Federaciji BiH se primjenjuje Zakon o mikrokreditnim organizacijama (Sl. novine FBiH br. 59/06). Oba entitetska zakona definiraju mikrokreditnu organizaciju kao pravno lice koje se može osnovati i poslovati kao mikrokreditno društvo (d.o.o ili d.d) ili mikrokreditna fondacija. Ako se osniva kao mikrokreditno društvo, resorni zakon je zakon o privrednim društvima, a ako se osniva kao fondacija, onda je resorni zakon o udruženjima i fondacijama (naravno, prema prostoru djelovanja i nadležnom registru, ovi zakoni mogu biti kantonalni, entitetski i na nivou države BiH). To dalje znači da će se mikrokreditno društvo upisivati u sudski registar prema mjestu sjedišta mikrokreditnog društva, a mikrokreditna fondacija će se registrirati na sudu u Republici Srpskoj, kod Federalnog ministarstva pravde za područje djelovanja u FBiH ili kantonalnih ministarstva pravde za područje djelovanja na nivou jednog kantona. Mikrokreditno društvo može odobriti kredit u najvećem iznosu od 50.000,00 KM a mikrokreditna fondacija kredit do 10.000,00 KM. Za ove poslove kreditiranja, moraju se pribaviti sve potrebne dozvole za rad od entitetskih agencija za bankarstvo.

Mikrokreditnu organizaciju mogu osnovati najmanje tri domaća ili strana fizička lica, ili najmanje jedno domaće ili strano pravno lice, pod uvjetima utvrđenim zakonom. Ove organizacije mogu osnovati organizacione dijelove u drugom entitetu, a mogu osnovati i udruženje mikrokreditnih organizacija. Dodatne djelatnosti mikrokreditnih organizacija su primanje poklona, donacija i pribavljanje novčanih sredstava iz bilo kog zakonitog izvora, davanje i uzimanje hipoteke na imovinu radi osiguranja pozajmica, kreditne konsultacije, poslovno savjetovanje, tehnička pomoć u cilju kreditnih aktivnosti i poslovnih aktivnosti korisnika. Nadzor nad radom mikrokreditnih organizacija vrše agencije za bankarstvo.

I na kraju pregleda privatnog sektora potrebno je napomenuti da su i banke, kao privredni subjekti, dio okruženja za socijalno poduzetništvo putem svojih kreditnih linija za mala preduzeća, investicijske projekte ili čak posebne linije za socijalno poduzetništvo, kao i putem grantova, donacija koje godišnje dodjeljuju subjektima civilnog društva, bilo putem javnih konkursa ili poziva.

4. Nevladine organizacije

U okviru civilnog sektora, najviše prostora za socijalno poduzetništvo ima u nevladinom sektoru koji predstavlja najbrojniji segment civilnog društva. Važnost, kapaciteti i utjecaji NVO sektora veoma se jasno mogu ilustrirati numeričkim podacima o NVO-ima i osobama koje su uključene u njihove aktivnosti. Ukupan broj registriranih NVO-a u Bosni i Hercegovini u 2005. godini bio je 9.095, od čega je manje od pola zapravo bilo aktivno (njih oko 4.629). U praksi, ovo znači da na svakih 820 građana dolazi po jedan NVO.¹² Ukupan broj registrovanih NVO-a u 2008. godini bio je oko 12.000.¹³

Nadalje, NVO-i u BiH pružaju usluge za 29% građana. 60% NVO-a rade u lokalnim zajednicama, što daje dodatnu vrijednost njihovom radu jer omogućava direktan kontakt sa krajnjim korisnicima njihovih usluga i uvid u njihove stvarne potrebe i probleme.¹⁴

¹² Odjel za međunarodni razvoj, Nezavisni biro za humanitarna pitanja i Birks Sinclair& Associates Ltd. (2005.), Kvalitativna studija 3 – Zapošljavanje, pružanje socijalnih usluga i nevladin sektor: Status i perspektive za BiH, Analiza i implikacije za politike, Sarajevo: BiH.

¹³ Kronauer Consulting, Analiza stanja civilnog sektora u BiH, Sarajevo: Kronauer Consulting 2009.

¹⁴ Ibid.

Generalno govoreći, nevladine organizacije su prilično fleksibilne i mogu se prilagoditi novim okolnostima i lokalitetima što nije karakteristika većih državnih struktura. One uspostavljaju direktne kontakte sa korisnicima, otvoreno prihvataju saradnju sa drugim organizacijama i institucijama i spremnije prihvataju promjene i inovacije. Sve ovo govori o važnosti, potencijalima i dosadašnjim aktivnostima NVO sektora u Bosni i Hercegovini i otvara veliki prostor i mogućnosti za njihovu aktivnu participaciju u oblasti socijalnog poduzetništva, animiranje i uključivanje potencijalnih korisnika i socijalnih poduzetnika.

Kada je riječ o zakonskom okviru, na nivou Bosne i Hercegovine egzistira Zakon o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine (Sl. glasnik BiH br.32/01, 42/03, 63/08, 76/11). U Republici Srpskoj je važeći Zakon o udruženjima i fondacijama Republike Srpske (Sl. glasnik RS br. 52/01, 42/05), a u Federaciji Zakon o udruženjima i fondacijama (Sl. novine FBiH br. 45/02), kao i neke odredbe Zakona o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama (Sl. novine FBiH 35/98) koje se tiču predstavništava stranih nevladinih organizacija, dozvola za njihove projekte i nadzora nad radom tih organizacija. Brčko Distrikt ima svoj Zakon o udruženjima i fondacijama (Sl. glasnik BD 12/02, 19/07).

Sa aspekta socijalnog poduzetništva, svi zakoni određuju da udruženja i fondacije mogu imati svoju imovinu, što je važna činjenica kad se zna da to mogu biti i nekretnine i pokretne stvari. Imovinu mogu i naslijediti, odnosno mogu je sticati i poklonom i svim oblicima donacija. Što se tiče djelatnosti, ona je neprofitabilna. Zakon na nivou BiH to definira „radi ostvarenja nekog zajedničkog ili javnog interesa, a pri tome nema nakanu sticati profit“. Entitetski zakoni to isto navode, tj. „osnovna svrha nije sticanje dobiti“.

Što se privredne djelatnosti tiče (što je i izraz za profitabilnu djelatnost), državni zakon određuje da se privredne djelatnosti mogu obavljati samo ako je osnovna svrha takvih djelatnosti ostvarivanje ciljeva utvrđenih statutom. Zakon Republike Srpske također daje mogućnost obavljanja privredne djelatnosti koja je povezana sa ciljevima i aktivnostima udruženja i to je detaljno potvrdio razradom odredaba da se višak prihoda nad rashodima ostvaren obavljanjem privredne djelatnosti mora investirati u osnovne statutarne aktivnosti i da nije dozvoljena raspodjela, direktna ili indirektna, osnivačima, članovima udruženja, upravljačkih organa itd. što se ne odnosi na primjerene naknade, pokriva troškova u vezi sa ostvarivanjem ciljeva aktivnosti utvrđenih statutom. Federalni zakon normira samo obavljanje nesrodnih privrednih djelatnosti (privredne djelatnosti koje nisu neposredno povezane sa ostvarivanjem ciljeva i djelatnosti udruženja i fondacija) i koje se moraju odvijati preko posebno osnovanog pravnog lica. Izričito je dato pravo za osnivanjem subjekata za privrednu i drugu djelatnost. Federalni zakon uslovljava raspodjelu takve dobiti samo za ciljeve određene statutom udruženja i za obavljanje djelatnosti udruženja-osnivača. Isto ograničenje sadrži i državni zakon. Sve to daje širok zakonski okvir za aktivnosti usmjerene na socijalno poduzetništvo i na formiranje organizacija socijalnog poduzetništva.

Iz gore navedenog se može zaključiti da je dopušteno obavljanje privrednih djelatnosti udruženju ako prvenstvena namjera nije sticanje dobiti i ako su privredne djelatnosti u vezi sa ciljevima i djelatnostima udruženja i fondacije. Međutim, za obavljanje nesrodnih privrednih djelatnosti, mora se osnovati pravno lice, odnosno izabrati neki od oblika privrednog subjekta putem kojeg će se odvijati takvo poslovanje.

Kada ovo dovedemo u vezu sa mogućnostima koje daje javni i privatni sektor, jasno je da postoje veliki potencijali za socijalno poduzetništvo. U FBiH egzistira Zakon o osnovama socijalne zaštite,

zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom (Sl. novine FBiH br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09). Član 3. ovog zakona razgraničava nadležnosti u oblasti socijalne politike između nadležnog ministarstva na nivou FBiH i nadležnih kantonalnih ministarstva. Federalni zakon je u članu 4. dozvolio da djelatnost socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom mogu obavljati, pored ustanova socijalne zaštite, i humanitarne organizacije, udruge građana, vjerske zajednice i organizacije koje osnivaju građanin pojedinac i strane fizičke ili pravne osobe. Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl. glasnik RS br. 37/12) raspodjeljuje obaveze iz oblasti socijalne zaštite između entitetskog nivoa vlasti i jedinica lokalne samouprave – opština. Socijalnu zaštitu mogu pružati ustanove socijalne zaštite koje moraju ispuniti zakonske uvjete da bi mogle dobiti dozvolu za rad i upisuju se u Registar ustanova socijalne zaštite kod resornog ministarstva.

Još jedan zakon sadrži mogućnosti za socijalno poduzetništvo. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH 5/04), daje mogućnost crkvama i vjerskim zajednicama da mogu osnivati preduzeća, ustanove, udruženja, sticati, raspolagati i upravljati imovinom te osnivati kulturne, karitativne, zdravstvene i vaspitno-obrazovne ustanove različitog smjera, vrste i stepena, u pravima izjednačene sa ustanovama čiji su osnivači država ili drugi ovlašteni osnivači i u njima vršiti odgovarajuću djelatnost. Ovako široko data ovlaštenja, pružaju mogućnosti da društvo potiče i daje potporu ovakvoj djelatnosti naročito u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, kulture i obrazovanja, iako nisu zanemarljive mogućnosti u proizvodnji određenih dobara (voće, vino, sirevi, začinsko bilje, med, određeni galenski proizvodi itd). Kombinacije svih modela i sektora su moguće, što je i prednost i izazov za socijalne poduzetnike i omogućava im da pronađu kombinaciju koja će dati najbolje rezultate za dobrobit društva i za njih same, i omogućiti sticanje profita koji će se iznova ulagati u istu ili neku drugu aktivnost socijalnog poduzetništva i time jačati cijeli sektor.

5. Javno-privatno-civilno partnerstvo za razvoj socijalnog poduzetništva u BiH

U najširem smislu javno-privatno-civilno partnerstvo predstavlja skup zajedničkih inicijativa javnog sektora, privatnog i neprofitnog sektora gdje svaki akter aktivno sudjeluje u planiranju i odlučivanju. U užem smislu javno-privatno-civilno partnerstvo se odnosi na saradnju i kooperativne pothvate u sklopu kojih javni, privatni i civilni sektor udružuju resurse i stručna znanja kako bi kroz adekvatne alokacije resursa, rizika i nagrada, zadovoljili neku javnu potrebu. Javno-privatno-civilno partnerstvo uključuje široki spektar aktera koji predstavljaju ove sektore. Globalizacija, decentralizacija i sve veće zanimanje za društvenu odgovornost preduzeća i investicije za siromašne promijenilo je percepciju odgovornosti razvoja između vlasti, poslovnog sektora i organizacija civilnog društva. Stoga, upravo oblast socijalnog poduzetništva otvara velike mogućnosti i zahtijeva saradnju, nadopunjavanje, preklapanje, koordinaciju i sinergiju sva tri sektora.¹⁵

Potreba za javno-privatno-civilnom saradnjom vjerovatno je izraženija na lokalnom nivou koji je i najbitniji za razvoj socijalnog poduzetništva. Na primjer, socijalna preduzeća ne mogu sama odgovoriti na izazove poslovnog okruženja i investicijske klime i nužno se moraju oslanjati na lokalne

¹⁵Za više informacija vidi www.javno-privatno-partnerstvo.eu/JPP/JPP.pdf http://hr.wikipedia.org/wiki/Javno-privatno_partnerstvo http://ec.europa.eu/research/industrial_technologies/ppp-in-research_en.html

vlasti i pružaoce usluga, tj. nevladine organizacije. Organizacije civilnog društva doprinose nastojanjima održivog lokalnog i socijalnog ekonomskog razvoja kroz svoje aktivnosti usmjerene na zaštitu isključenih grupa. Ovo partnerstvo uključuje širok spektar partnera, integrirajući nove oblike socijalnog dijaloga na lokalnom nivou koji se naziva „dijalog među dionicima“ ili „multi-partitno socijalno partnerstvo“.¹⁶

Partnerstvo i dijalog među sudionicima ovog procesa postali su neophodan alat za lokalni razvoj. Prošireni socijalni dijalog među akterima je neophodan za uspjeh javno-privatno-civilnog partnerstva jer omogućava identifikaciju zajedničkih problema i stvaranje zajedničkih strategija za razvoj na državnom i lokalnom nivou. Javno-privatno-civilno partnerstvo omogućuje (lokalnim) vlastima, poslovnom sektoru, te organizacijama civilnog društva da kroz zajedničko djelovanje, udruživanje kapaciteta i znanja brže i efikasnije odgovaraju na probleme u društvu. Javno-privatno-civilno partnerstvo omogućava povećanu socijalnu koheziju, jeftinije korištenje resursa, poboljšano pružanje socijalnih usluga, promociju zapošljavanja i dobro upravljanje. Neophodnost javno-privatno-civilnog partnerstva u socijalnom poduzetništvu jasno se vidi ako se posmatra sa aspekta tržišta.

Naime, socijalno poduzetništvo se odvija u raznim oblicima i na razne načine, ali ipak su prisutna dva prevladavajuća načina: putem tzv. socijalnog zapošljavanja kada se programima, projektima ili u posebnim preduzećima zapošljavaju posebne kategorije stanovništva ili putem posebno formiranih privrednih subjekata. Socijalno poduzetništvo funkcioniše u tržišnoj ekonomiji. Podrška njegovom razvoju, u opštem smislu, traži mjere države za jačanje socijalno odgovorne tržišne ekonomije i preduzeća. Svako tržište za socijalno poduzetništvo ima svoje karakteristike i tržišne zakone (i ovdje je osnovni zakon ponude i potražnje) i kao takvo se ne izdvaja od uobičajenih tržišnih rizika koji postoje: neuređenost i nestabilnost tržišta, zakonski okvir za rad, likvidnost i nelikvidnost korisnika roba i usluga, loše planiranje i marketing, loše upravljanje poduzetničkim subjektima (njegovim potencijalima) itd. Sa druge strane, odgovarajućim zakonima i mjerama ekonomske politike i programima razvoja socijalnog poduzetništva mogu se umanjivati tržišni rizici i aktivno podsticati razvoj socijalnog poduzetništva.

Svi sektori su na tržištu sa svojim ciljevima. Državni sektor nastoji provoditi zakone, a pri tome rješavati društvene probleme, privatni želi profit, a civilni sektor teži stvaranju novih vrijednosti zasnovanih na potrebama i interesima građana u pravičnijim društvenim odnosima. Da bi uopšte pokrenuli točak socijalnog poduzetništva, prvo je potrebno utvrditi postojanje tržišta odnosno potrebu za robama i uslugama, konkurenciju, posebnost roba ili usluga koje bi željeli plasirati na tržište, da li bi to bilo isplativo, sa kakvim resursima raspolažemo, za koji period očekujemo rezultate, koji su rizici, šta uraditi u slučaju neuspjeha i druge segmente koji se obično razmatraju prilikom odlučivanja u pokretanju ekonomske aktivnosti. S obzirom da nevladin i državni sektor obično nemaju kapacitete i znanje za provođenje analiza ove vrste, ključnu ulogu u ovom segmentu ima privatni sektor. S druge strane, država će omogućiti zakonsko-pravni okvir i regulative koji su neophodni za nesmetano i efikasno provođenje aktivnosti socijalnog poduzetništva, dok nevladin sektor može raditi na istraživanju potencijalnih donatora, sponzora ili partnera spremnih na ulaganje ili finansiranje socijalnog poduzetništva, može djelovati kao pružalac usluga ili raditi na identifikovanju, edukaciji i uključivanju ciljnih grupa koje imaju potencijal i realne potrebe da se uključe u aktivnosti socijalnog poduzetništva. Iz ovog primjera postaje jasno da se samo uz djelovanje

¹⁶ Za više informacija vidi www.javno-privatno-partnerstvo.eu/JPP/JPP.pdf

i koordinaciju aktivnosti javnog, civilnog i privatnog sektora može postići efikasan razvoj i održivost socijalnog poduzetništva.

Zadruge i radničke kooperative, kao specifični oblik javno-privatnog-civilnog partnerstva, u nastavku, smo posebno analizirali.

6. Zadruge

Zadugarstvo ima tradiciju u Bosni i Hercegovini od 1888. godine kada je osnovana prva zadruga u Derventi, a prva stambena zadruga 1897. u Sarajevu. Zakoni o zadrugama su postojali i u pravnom sistemu bivše SFRJ, od čega su najpoznatiji oblici poljoprivrednih zadruga, stambene i štednokreditne zadruge, često vezane za određeni sindikat radnika (npr. željeznički, tekstilna industrija itd). Zadugarstvo je još poznato i pod nazivom kooperativa, a zadrugari kao kooperanti. Na nivou države BiH postoji Opći zakon o zadrugama (Sl. glasnik BiH br. 18/03, 55/06), kojim je moguće poticati socijalno poduzetništvo. Ovaj zakon je stavio van snage Zakon o zemljaradničkim zadrugama RS iz 1999. i Zakon o zadrugama FBiH iz 1997. Zadruge su trebale uskladiti svoj način rada sa ovim zakonom, odnosno entiteti su mogli donositi zakone iz ove oblasti, ali u skladu sa krovnim zakonom na nivou BiH. Prema ovom zakonu, zadruga je oblik organiziranja dobrovoljno udruženih članova (zadugara) da bi zadovoljili svoje zajedničke ekonomske, socijalne i kulturne potrebe i težnje kroz zajedničko posjedovanje i demokratsko kontrolirano privređivanje (poslovanje) zadruga koje može biti opšte ili specijalizirano. Zadruga ima pravila utvrđuju koje su djelatnosti zadruga. Zadruga u pravnom prometu istupa u svoje ime i za svoj račun, odgovora svojom imovinom, a za obaveze koje se ne mogu izmiriti iz imovine zadruga, zadrugari odgovaraju solidarno, najmanje iznosom svog uloga, ako pravilima nije predviđen veći iznos. Zadrugu može osnovati najmanje 5 fizičkih ili pravnih lica (pravila zadruga mogu odrediti da to budu samo fizička lica) zaključivanjem ugovora o osnivanju zadruga. Pravila zadruga sadržavaju sav niz pitanja koja su zakonom regulirana u članu 13. (slično kao ugovori o osnivanju preduzeća jer su ovo profitabilni subjekti) i upisuju se u sudski registar. Zadruga može obavljati sve djelatnosti za koje je registrirana.

Članovi zadruga pristupnicom stiču status zadugara, a zadruga je dužna voditi i knjigu zadugara. U upravljanju zadrugom učestvuju svi zadrugari po principu jedan član – jedan glas (skupština zadugara). Ako zadruga ima preko 300 članova, može se odrediti da se poslovi skupštine prenesu u nadležnost najmanje 30 predstavnika koji su fizička lica. Upravni odbor zadruga ima najmanje 3 člana, nadležnosti su utvrđene zakonom. Nadzorni odbor ima najmanje 3 člana, biraju se iz reda zadugara, kao i članovi upravnog odbora. Direktor zadruga je osoba ovlaštena za zastupanje i predstavljanje zadruga i provedbu svih odluka iz domena poslovanja zadruga. Postoji zaštitna klauzula konkurencije za direktora, članove upravnog odbora i nadzornog odbora, čime se osigurava da te osobe budu samo posvećene poslovima zadruga i razvoju njene djelatnosti. Sredstva zadruga koja se koriste po osnovu uloga zadugara, zadruga svojina, državna ili privatna imovina drugih fizičkih i pravnih lica se reguliraju ugovorima. Sredstva koja zadruga dobije kao subvencije od države, nevladinih organizacija i drugih subjekata, mogu se koristiti samo za materijalna ulaganja ili za trajna obrtna sredstva. Obavezno je izdvajanje u rezervni fond od najmanje 5% vrijednosti ukupnih uloga članova zadruga. Dobit se može raspodijeliti samo ako se obezbijedi da se nakon povrata uloga realna vrijednost imovine pri osnivanju ne smanji ispod 49%. Zadruga može osnovati i druge fondove po odluci

zadugara. Zadružni savezi se mogu osnivati radi unaprijeđenja djelatnosti zadruga i zaštite njihovih interesa, i samostalne su poslovne i stručne organizacije. Obavezna je zadružna revizija, redovna, svake druge godine, vanredna – po potrebi ili odluci organa zadruga, određenog broja zadugara ili nadležnih državnih organa.

Kao što je već rečeno, poljoprivredne zadruga su bile najčešći oblik, mada, zadruga može obavljati većinu djelatnosti. U Hrvatskoj su posebno bile popularne kao oblik samozapošljavanja demobiliziranih boraca, kategorije nezaposlenih, kao i osoba sa invaliditetom. U Republici Srpskoj su aktivne poljoprivredne i zemljoradničke zadruga, ali se prilikom revizije utvrdilo da veliki broj ovih zadruga služi samo kao pokriće za rad mnogih privatnih preduzeća, te po svojoj suštini ne predstavljaju istinski oblik za koji je karakteristična zajednička imovina a ne privatno vlasništvo. Također, pojavio se problem zadruga koje su koristile državno zemljište, te ga pretvorile u imovinu zadruga, što nije bila namjera zakonodavca kada je članom 94. propisao da imovina koju zadruga koristi postaje imovina zadruga (pri tome se misli na vrijeme kada je zakon stupio na snagu). Tumačenja člana 94 i 95. Zakona je Ustavni sud BiH dao u Odluci AP 1808/05 iz 2006. godine.¹⁷ Naime, nekretnine koje su korištene kao državno zemljište bile su u društvenoj svojini, date su putem prava na korištenje, koje kao pravni institut pripada oblasti tzv. vlasničkog prava. Ali sama činjenica da takvo zemljište nije bilo moguće otuđiti ili staviti pod hipoteku, a što je zakonom određeno, potvrđuje stav da se radi o pravu korištenja kao ograničenom pravu, dok pravni institut svojine nije ograničen.

U RS je u 2008. godine donesen Zakon o poljoprivrednim zadrugama (Sl. glasnik RS 73/08). Ovaj Zakon je u skladu sa Općim zakonom o zadrugama, i namijenjen je udruživanju zadugara koji se bave poljoprivrednom djelatnošću. U FBiH se primjenjuje Opći Zakon o zadrugama BiH. Prema podacima Zadružnog saveza BiH u RS ima oko 350 zadruga, a u FBiH oko 200.

Suštinska razlika između zadruga, preduzeća i drugih pravnih lica je u postojanju i primjeni međunarodnih zadružnih principa. Dakle, svojim identitetom zadruga se razlikuje od drugih oblika organizovanja¹⁸. Ciljevi i funkcije zadruga su, kao što smo vidjeli, ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih interesa zadugara na osnovu zadružnih principa i vrijednosti. Znači, zadruga zadovoljavaju i neke neekonomske potrebe svojih članova, na primjer, u oblasti obrazovanja, komunalnog razvoja u lokalnoj zajednici, u oblasti jačanja ravnopravnosti polova i slično. Na drugoj strani, privredna društva su pravna lica koja obavljaju svoje djelatnosti radi sticanja profita.

Zadružni principi su:

1. Dobrovoljno i otvoreno članstvo

Zadruga su dobrovoljne organizacije, otvorene za sve koji su sposobni da koriste njihove usluge i prihvataju odgovornost, prava i obaveze, bez obzira na polne, socijalne, rasne, političke i vjerske razlike.

¹⁷ www.ccbh.ba

¹⁸ Vidi: Sava Pajkić, »Opljačkano, potcijenjeno, neiskorišteno – Zadrugarstvo Bosne i Hercegovine«, str: 96-97, Štamparija Fojnica D.D., 2014. godina.

2. *Demokratsko upravljanje članstva*

Zadruga su demokratske organizacije kojima upravljaju i čiji rad kontrolišu samo članovi. Članovi aktivno učestvuju u utvrđivanju poslovne politike, donošenju i sprovođenju odluka. Član zadruga ima, u principu, jedan glas na svim nivoima odlučivanja, po demokratskim načelima.

3. *Ekonomsko učešće članova*

Članovi pravedno doprinose sticanju kapitala zadruga, na demokratskim i ravnopravnim osnovama ostvaruju kontrolu nad sredstvima organizacije. Kapital (vlasništvo) obično je zajednički ili barem djelomično zajednički i nedjeljiv je. Za novčana sredstva koja članovi uplaćuju za prijem u članstvo, oni obično primaju ograničenu kamatu ili ne primaju ništa.

4. *Autonomija i nezavisnost*

Zadruga su autonomne organizacije samopomoći, koje kontrolišu njihovi članovi. Prilikom zaključivanja dogovora sa drugim organizacijama, uključujući i državu, ili pri uvećanju kapitala iz drugih, spoljnih izvora, zadružnu djelatnost kontrolišu samo članstvo, i to na demokratskim i zadružno autonomnim principima.

5. *Obrazovanje, osposobljavanje i informisanost*

Zadruga obezbjeđuje članovima, izabranim predstavnicima, menadžerima i saradnicima, obrazovanje, tako da mogu efektivno doprinosti razvoju zadruga. Zadruga informišu javnost, posebno mlade ljude i medije, o značaju i korisnosti zadrugarstva i bitnim svojstvima zadružnih organizacija.

6. *Međuzadružna saradnja*

Zadruga pružaju neposredne usluge svojim članovima i učvršćuju zadružnu djelatnost saradnjom s mjesnim, regionalnim, državnim i međunarodnim organizacijama.

7. *Briga o zajedništvu*

Budući da su zadruga društva osoba različitih ekonomskih i političkih gledišta, one moraju neprestano usklađivati različitost interesa i stvarati duh zajedništva i tolerancije. Zato svaki član zadruga mora imati potrebne moralne vrijednosti. Zadruga doprinosi trajnom razvoju zajedništva, poslujući u skladu sa politikom koju su odredili njeni članovi.

Zadruga u predratnoj BiH bile su brojne i razvijene. U odnosu na predratno stanje zadrugarstvo je doživjelo pravi slom, procjenjuje se da u BiH sada ima svega oko 10% ranijeg broja zadruga. Tako je 2011. svega 314 zadruga u BiH prijavilo prihode.¹⁹

Podaci o broju zaposlenih u onih 314 zadruga su sljedeće:

• Bez zaposlenih	74 zadruga
• 1 do 2 zaposlenih	121 zadruga
• 3 do 10 zaposlenih	88 zadruga
• Preko 10 zaposlenih	31 zadruga

¹⁹ Vidi više: S.Pajkić, »Opljačkano, potcijenjeno, neiskorišteno – zadrugarstvo u BiH«, str. 60-61, Štamparija Fojnica D.D., 2014. godina.

U Bosni i Hercegovini dominiraju mikro i male zadruge. Nema ni jedne zadruge koja bi se mogla uvrstiti u takozvane srednje zadruge. Ovo stanje i podaci svakako odudaraju od stanja i kretanja u zemljama razvijenog zadrugarstva i ukazuju na stepen orijentisanosti ovdašnjih zadruga na integracije i poslovno povezivanje.

U Bosni i Hercegovini novije zadruge imaju manji, a starije veći broj zaposlenika.

Prema nazivu, zadruge imaju sljedeću strukturu:

Zadrugarstvo je važan činilac socijalnog poduzetništva, u nas nerazvijen i podcijenjen. U okviru postojećih, kao što vidimo, dominiraju poljoprivredne zadruge.

7. Radničke kooperative

Globalna ekonomska kriza od 2008. u svim zemljama posebno je pogodila mala i srednja preuzeća. U zemljama južne Evrope, u preko 500 preduzeća, radnici su odbili zatvaranje preduzeća u kojima su radili te su ih kroz pregovore sa vlasnicima i državom (ponekad i okupacijom preduzeća) preuzeli. U Francuskoj, od 2010. godine, u prosjeku 30 uglavnom malih preduzeća transformisali su se u radničke kooperative. To je pospješio i pravni okvir u Francuskoj koji reguliše tu transformaciju. Slično je i u Španiji, Grčkoj i Turskoj.

Slična situacija je i u Južnoj Americi. Poslije bankrota Argentine 2001. godine, pokret preuzimanja propalih preuzeća od strane radnika ubrzano se širio. Procjenjuje se da u Argentini u 2015. postoji između 5000 – 6000 radničkih kooperativa koje zapošljavaju više od 6000 radnika.²⁰

U BiH, proces privatizacije je imao niz negativnih efekata i u velikom broju slučajeva doveo je do propadanja preduzeća. Često su novi vlasnici bili motivisani samo jeftinom kupovinom imovine, a ne održavanjem i razvojem proizvodnje te investiranja u nju. Nepoštivanja ugovora o privatizaciji otvorilo je i temu revizije i poništavanja nekih, neuspjelih privatizacija. To, međutim, neće promijeniti realnu poziciju radnika koji su ostali formalno zaposleni bez plata, zdravstvenog i socijalnog osiguranja.

U tom kontekstu, za BiH, koncept preuzimanja propalih preduzeća od strane radnika, stvaranje radničkih kooperativa, sada nepostojećih kao oblika socijalnog poduzetništva, može biti veoma značajan. Naravno, za to treba stvoriti zakonske preduslove te razvijati mjere podrške.

²⁰ Vidi više: <http://www.theguardian.com/world/2015/may/01/may-day-workers-of-the-world-unite-and-take-over-their-factories>

8. Zaključci i preporuke za razvoj socijalnog poduzetništva u Bosni i Hercegovini

1. Prije svega neophodno je raditi na aktivnostima promocije socijalnog poduzetništva u javnosti kako bi se ovaj pojam i koncept bolje razumio i dobio odgovarajuću definiciju u kontekstu Bosne i Hercegovine;
2. Potrebno je pojačati ulogu medija u promociji socijalnog poduzetništva. Mediji su jedan od ključnih faktora i spona između ostalih aktera i nosalaca aktivnosti socijalnog poduzetništva i upravo oni trebaju promovirati dobre prakse i primjere socijalnog poduzetništva koji će se replicirati i dalje razvijati;
3. Potrebno je razviti odgovarajuće obrazovne sadržaje vezane za socijalno poduzetništvo, kako na fakultetima tako i u školama, čime bi se već u ranim fazama doprinijelo razvoju svijesti o socijalnom poduzetništvu kao načinu postizanja društvenih promjena i poboljšanja, i inovativnom pristupu rješavanju ekonomskih i društvenih problema. Većina socijalnih poduzetnika nema dovoljno znanja i vještina za započinjanje i vođenje aktivnosti socijalnog poduzetništva. A znanja i vještine trebaju dolaziti iz različitih oblasti, tako da bi bilo izuzetno korisno i potrebno organizovati i ponuditi edukativne programe za voditelje i zaposlenike socijalnih preduzeća;
4. U vezi sa prethodnim, potrebno je pripremiti i realizovati programe obuke uposlenih u državnoj upravi – segmenti vezani za ekonomiju, poreze, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, a koji su svi vezani za socijalno poduzetništvo;
5. Potrebno je omogućiti jednostavniji pristup izvorima finansiranja jer je dodjeljivanje finansijskih sredstava i poticaja jedan od najznačajnijih izazova i prepreka sa kojima se aktivni i potencijalni socijalni poduzetnici susreću u socijalnom poduzetništvu koje je ograničeno primarnom misijom i ciljevima, a to je usmjerenost na postizanje društvenih promjena i poboljšanja, i usmjerenost na ugrožene kategorije. Osiguravanje finansijskih sredstava za početna ulaganja u socijalno poduzetništvo i njihov nedostatak često su razlog koji sprječava ljude da uopšte započnu aktivnosti socijalnog poduzetništva. Stoga je nužno raditi na daljem razvijanju programa finansiranja, investiranja i otvaranja kreditnih linija za socijalno poduzetništvo. Potrebno je razmotriti i otvaranje novih ili objedinjavanje postojećih fondova za poticanje socijalno poduzetničkih inicijativa, a dostupne strane i domaće donacije i grantove više usmjeravati na razvoj ovih aktivnosti;
6. Pripremiti i usvojiti zakonske osnove za formiranje i razvoj radničkih kooperativa kao oblika socijalnih preduzeća (preuzimanje propalih preduzeća u neuspjelim privatizacijama od strane radnika);
7. Potrebno je dodatno poticati poslovni sektor da se aktivnije uključuje u programe socijalnog zapošljavanja, kako putem sufinansiranja programa socijalnog poduzetništva, tako i osiguravanjem pristupa tržištu te pružanjem mentorskih usluga organizacijama civilnog društva koje se bave neprofitnim poduzetništvom, dati porezne olakšice za socijalna preduzeća koja reinvestiraju svoj profit u aktivnosti koje doprinose razvoju zajednice;
8. Zagovarati poresku politiku koja će biti pogodna za razvoj koncepta i aktivnosti socijalnog poduzetništva – moguće fiskalno rješenje mogu biti poreske olakšice i subvencije za razvoj socijalnih preduzeća;

9. Potrebno institucionalno i zakonodavno urediti ove vrste ekonomskih aktivnosti kako bi se uspješno izgradio cjelovit model socijalnog poduzetništva i omogućilo osnivanje i funkcionisanje socijalnih preduzeća;
10. Razvijati partnerstva između nevladinih organizacija i socijalnih preduzeća i saradnju na regionalnom i nacionalnom nivou, kako bi se organizovanije djelovalo prema relevantnim političkim akterima i zagovaralo normativno prepoznavanje socijalnih preduzeća;
11. Poticati međusektorsku saradnju koja će uključiti medije koji bi davali više prostora primjerima dobre prakse i davali doprinos osvještavanju javnosti o mogućnostima socijalnog poduzetništva;
12. Razviti infrastrukturu i međusektorsku saradnju. Umrežavanje socijalnih poduzetnika predstavlja platformu koja stvara priliku za saradnju i pristup resursima korisnim ne samo socijalnim poduzetnicima nego i svima koji vide prednost u onome što socijalni poduzetnici rade. Razvojem održivog i učinkovitog odnosa koji će poticati socijalne poduzetnike stvara se sinergijski efekat i integrisanje inovacija i poduzetništva na svim nivoima što se pozitivno reflektuje na cijelu zajednicu;
13. Ulagati u stvaranje poticajnog okruženja za rad socijalnih poduzetnika, te ulagati u izgradnju kapaciteta i stvaranje infrastrukture podrške za sve subjekte socijalnog poduzetništva;
14. Pristupiti izradi Strategija za razvoj socijalnog poduzetništva u FBiH (i Kantonima) i RS koja će biti krovni dokument i vodič, sadržavati i adresirati sve prethodno navedene aspekte i omogućiti njihovo sveobuhvatno i sinhronizovano rješavanje i unaprjeđivanje;
15. Pripremiti i usvojiti Zakone o socijalnom poduzetništvu u FBiH i RS;
16. Osnovati Centar za razvoj socijalnog poduzetništva ili Fond za razvoj socijalnog poduzetništva koji bi mogao obezbijediti osnovni pokretački kapital za razvoj socijalnih preduzeća; s tim u vezi potrebno je definisati socijalno tržište, vrste roba i usluga za socijalno poduzetništvo i definisati grupe i brojno stanje za upošljavanje u socijalnom poduzetništvu.